klasszikus"-ként üdvözölte, a hazai olvasóközönség pedig ezt az új magyar nyelvű kötetet üdvözölheti úgy, mint egy új klasszikus megszületését.

Falvay Dávid

Edoardo Barbieri (a cura di): „Ad Stellam" Il Libro d'Oltramare di Niccolò da Poggibonsi e altri resoconti di pellegrinaggio in Terra Santa fra Medioevo ed Età moderna

Leo S. Olschki Editore, Firenze, 2019.

„Al Sancto Iherusalem" Resoconti di pellegrinaggi in Terra Santa címmel 2017. december 5-én Milánóban szervezett közös konferenciát az Università Cattolica és a Biblioteca Nazionale Braidense. A konferenciával párhuzamosan bibliográfiai és művészeti kiállítást is rendeztek a könyvtárban, hogy megemlékezzenek a ferencesek 800 éves szentföldi jelenlétéről.

A konferenciakötet címébe azért került az „Ad Stellam" kifejezés, mert ez jobban érzékelteti a zarándokok meghívottságát a zarándoklatra, azt, hogy a középpontban inkább a zarándoklat tárgya áll, mint a zarándok személye. A kötet szerzői különböző tudományágakat képviselnek, kodikológiai, bibliográfiai, filológiai, nyelvészeti, történelmi és művészettörténeti szempontból kutatják a középkori és kora újkori jeruzsálemi útleírásokat. Közülük többen is Niccolò da Poggibonsi útleírását tanulmányozzák.

Marco Giola a *Libro d' Oltramaré*t vizsgálja, Niccolò da Poggibonsi 1346–1350 közötti zarándoklatáról készült útinaplóját, amely az egyik legrégebbi népnyelven keletkezett útleírás Jeruzsálemről. Bellarmino Bagatti, ferences Palesztina-kutató 1945-ös kiadása mindmáig a referenciakötet. Giola listája szerint 19 kéziratban maradt fenn a mű. A szövegek formája nagyon különböző az átírások, javítások, beszúrások, kiegészítések, összefoglalók következtében. A szentföldi útleírások jellegzetessége, hogy gyakran régebbi útleírásokat használnak fel és dolgoznak át. Szinoptikus szerkesztés is előfordul, amikor az útitársak egymást másolják. A *Libro d' Oltramare* esetében a szövegemlékek nagyobb része jelentős változtatások nélkül terjedt, Giola mindössze három olyan szövegváltozatot különböztet meg, amelyek nagyobb változtatásokon estek át, ezek a következők: a *Ricordo,* egy erőteljesen megnyirbált összefoglaló; a dél-olasz dialektális *Z* átirat; valamint a leghíresebb *Viazo da Venesia,* az 1500-as bolognai editio princeps, amelyet azért is nehéz felismerni, mert eltűnt belőle Poggibonsi neve, ahogyan a többi személynév is, az anonimitás révén pedig elveszítette eredeti kontextusát.

Edoardo Barbieri a *Viazo da Venesiá*t mutatja be különös tekintettel gazdag képanyagára, amely 144 eredeti fametszetet tartalmaz a főcímlapon látható nagy Jeruzsálem-metszeten kívül. Ez az egyik leggazdagabban illusztrált népnyelven íródott könyv ebből a korból (vetekszik az 1490-es velencei olasz bibliával). A többi korabeli szentföldi útleírás közül illusztrációs anyagában Breydenbach 1486-os *Peregrinatió*jához hasonlítható. Főleg épületeket és városokat ábrázolnak a képek (néhány állat, növény és bibliai alak kivételével), nem valósághűek, inkább mesék. A művész inkább ügyes kézműves, nem személyes élményeket ábrázol. Különleges azonban, hogy a képek nem ismétlődnek, ami ellentétes a korabeli tendenciákkal, például az 1493-as Schedel-krónikával, amelyben a lovagok és dámák, szakállas királyok és a hegytetőkre épült városok könnyen felcserélhetők egymással.

Alessandro Tedesco, aki *Itinera ad loca sancta* címmel 2017-ben a jeruzsálemi ferences könyvtárakban fellelhető 15–18. századi

útleírások katalógusát is elkészítette, ebben a kötetben a *Viaggio da Venetia al Sancto Sepulchro,* vagyis Poggibonsi útleírásának 1518 és 1800 közötti kiadásainak az illusztrációit térképezi fel megkülönböztetve a könyv kiadásainak három velencei és egy Velencén kívüli korszakát. A kezdeti képanyag két legfontosabb forrását Breydenbach *Peregrinatiő*jában és az 1500-as bolognai editio princeps-ben azonosítja. A könyv azért is arathatott páratlan kiadói sikert és terjedhetett el meglehetősen széles körben, mert 1517-ben a velencei szenátus eltörölte azoknak a könyveknek a kiadói privilégiumait, amelyeknek az első kiadására nem Velencében került sor.

Marzia Caria Francesco Suriano, ferences szerzetes és Sion-hegyi gvardián (1493–95-ig és 1512–14-ig) Szentföldről szóló értekezésének három változata közül (1485-ös és 1514-es perugiai kéziratok és 1524-es velencei, Bindoni-féle kiadás, amelyeket a ferences Szentföld-kutató történész Girolamo Golubovich 1900-as kritikai kiadásából ismerhetünk) az elsővel foglalkozik behatóban, amelynek a teljes átiratát is elkészítette tíz évvel korábbi doktori disszertációjában. Mivel a szövegnek ez a változata a folignói klarissza apácák kérésére készült, a jeruzsálemi szent helyek leírásakor a távolságok és a méretek érzékeltetésére Suriano sokszor umbriai analógiákat használ. A 15. század végén obszerváns ferencesek kezdeményezték az itáliai *Szent Hegyek (Sacri Monti)* kápolnáinak és más épületegyütteseinek kiépítését, amelyek az újkorban a reruzsálemi zarándoklatot gazdasági vagy közbiztonsági okokból teljesíteni nem tudó hívek helyettesítő zarándoklatainak fontos helyszínei lettek. Suriano értekezése spirituális kalauzként, áhítatossági és meditációs kézikönyvként is szolgálhatott azok számára is, akik testben sosem jutottak el Jeruzsálembe. Caria kísérletet tesz a Suriano művében előforduló irodalmi műfajok és források meghatározására, illetve felhívja a figyelmet az egyéb korabeli útleírásokkal (például Capodilista és Brasca) mutatott hasonlóságokra is. Caria tanulmánya is megerősíti Kathryn B. Moore-nak az előszóban tett megállapítását, amely szerint nem mindig könnyű különbséget tenni valóság és fikció, a zarándokok személyes és kollektív élményei között.

Michele Campopiano tanulmánya első részében szintén a zarándokelbeszélések műfaji sokrétűségére és a toposzok csapdáira hívja fel azoknak a tudóstársainak a figyelmét, akik mindenáron valami eredetit szeretnének felfedezni egy-egy útleírásban: a személyes hangok és anekdoták gyakran csupán adaptációs eszköztár részét képezik, szerzőséget sejtetnek ott is, ahol valójában a kompilátor dolgozik. Tanulmánya második részében a német ferences, Paul Walther von Guglingen művének filológia elemzésére tér rá, betekintést engedve most készülő monográfiájába, amelyben részletesebben tárgyalja majd Guglingen és a többi Szentföldről szóló ferences forrás kapcsolatát. Campopiano szorgalmazza Guglingen művének újabb kritikai kiadását, mivel az 1892-es Sollweck-féle kiadás nem vette figyelembe a szoros kapcsolatot Guglingen művének két része, az *Itinerarium* és a *Tractatus* között, érdeklődése középpontjában az *Itinerarium* állt, és annak is csak az általa eredetinek vélt részei, ezáltal pedig éppen Guglingen eredeti szerzői és kompilátori szándékait torzította el.

Gabriele Nori két tudós elődje (Adelaide Solaro és Elisa Bianco) nyomdokain haladva keresi a kapcsolatot Marco Lusardi 1588-as útleírásának három szövegváltozata között. Első szűkszavú beszámolóját Lusardi 1595-re szinte olvashatatlanul terjengősre duzzasztotta, ezért egy harmadik kéziratban megkezdte a második kézirat revízióját, amelyet azonban félbehagyott. Mi állhatott az átdolgozás kísérlete, majd a munka megszakítása hátterében? Talán híres pártfogójának, Anna Sfondratinak a támogatása, majd a halála? Vagy menet köz-

ben Lusardi rájött, hogy a tervezett munka meghaladja a képességeit?

Valószínűleg csak képzeletbeli utazást tett a Szentföldre a firenzei aranyműves, Marco Rustici. Így vélekedik Cristina Acidini, aki tanulmányában a *Codice Rustici* Jeruzsálemről és Firenzéről szóló részeit hasonlítja össze egymással, és azt sugallja, hogy valódi zarándoklatra inkább saját városa szent helyeinek értő és lelkes bemutatásával vezeti olvasóit Rustici.

A 15. századra intézményes kereteket öltött helyettesítő zarándoklat gazdag példatárát vonultatja fel előttünk Guido Gentile. A spirituális utazást egyre több illusztrált kézirat is elősegítette az evangéliumi jelenetek aktualizálásával, így például Cristoforo de Predis képregényszerű miniatúrái, amelyek milánói és páviai környezetben mutatják be Jézus életét. A képzőművészeti alkotások közül kiemelkedik Jan Van Eyck Jeruzsálem ábrázolása képzeletbeli északi épületeivel, amelyeket Iosephus Flavius helyrajzi adatai alapján rendezett zseniális térbeli egységbe a festő.

A bibliográfia- és katalóguskészítés műhelytitkaiba enged bepillantást a kötet két utolsó tanulmánya. A szerzők, Luca Rivali és Marco Galateri di Genola által ismertetett nehézségekből és hibákból is látszik, hogy a szentföldi útleírások rendkívül szerteágazó irodalma mekkora körültekintést igényel a rendszerező munkára vállalkozó szakemberek részéről.

Hegedűs Anna